

FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN CHERNIVTSI REGION**¹Sergii ZAPOTOTSKYI, ²Viktor TELESHMAN***Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**¹zapototsk@ukr.net, ²oscar1424lal@gmail.com*

Abstract: Self-sufficient territorial community is the main expected result of local self-government reform in Ukraine. The financial resources of the community, in turn, characterize the current state and reflect the areas of improvement of its development strategy. The article presents the results of a study of the financial capacity of territorial communities of Ukraine on the example of Chernivtsi region. The main tasks were to identify key indicators that characterize the financial development of communities, their analysis and, accordingly, assessment of the level of financial capacity of territorial communities of Chernivtsi region; to monitor the territorial differences in financial development and grouping of territorial communities in accordance with the value of the obtained financial integrated indicator. The research was based on the adapted methodical recommendations of the Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine, which were used on the basis of data analysis of the Community Capacity Portal. The results of research revealed significant intra-regional disparities in the financial capacity of local communities. The regularity of much better financial development and opportunities of urban territorial communities in comparison with rural ones has been determined. Based on the analysis of the main financial indicators and the calculation of the integrated indicator, the territorial communities of optimal, satisfactory, moderate, low and critical levels of financial development were identified. Characteristic features that indicate a significant financial depression of the region were revealed: the index of tax capacity of communities of Chernivtsi region and their general fund income per capita is more than twice lower than the average Ukrainian values, and the level of budget subsidies is almost three times higher; capital expenditures per capita are five times lower than the average per capita in Ukraine. The pessimistic average values of the indicators of the territorial communities of the region indicate, among other things, the particularly acute problems of the communities included in the groups of low and critical financial development. At the same time, only three territorial communities have optimal and satisfactory level of financial development – Chernivtsi, Novodnistrovsk and Khotyn urban communities.

Key words: community, territorial community, financial capacity, financial development, decentralization, local self-government, Chernivtsi region.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.87.14-25>

UDC: 911.3

Received: April 21, 2022.

Revised: June 15, 2022.

Accepted: June 27, 2022.

ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**¹Сергій ЗАПОТОЦЬКИЙ, ²Віктор ТЕЛЕШМАН***Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна**¹zapototsk@ukr.net, ²oscar1424lal@gmail.com*

Анотація: Самодостатня територіальна громада – основний очікуваний результат реформи місцевого самоврядування в Україні. Фінансові ресурси громади у свою чергу характеризують актуальний стан та відображають напрямки вдосконалення її стратегії розвитку. У статті представлено результати дослідження фінансової спроможності територіальних громад України на прикладі Чернівецької області. Основними завданнями було визначено виокремлення ключових показників, що характеризують фінансовий розвиток громад, їх аналіз та відповідно оцінка рівня фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області; простеження територіальних відмінностей фінансового розвитку та групування територіальних громад відповідно до значення отриманого фінансового інтегрального індикатора. Методологічною основою дослідження стали адаптовані методичні рекомендації Міністерства розвитку громад та територій України, що використовувались на основі аналізу даних Порталу спроможності громад. За результатами досліджень було виявлено значні внутрішньорегіональні диспропорції фінансової спроможності територіальних громад. Визначено закономірність значно кращого фінансового розвитку та можливостей міських територіальних громад, в порівнянні з селищними та особливо сільськими. На основі аналізу головних фінансових показників та розрахунку інтегрального індикатора було виділено територіальні громади оптимального, задовільного, помірного, низького та критичного рівнів фінансового розвитку.

Ключові слова: громада, територіальна громада, фінансова спроможність, фінансовий розвиток, децентралізація, місцеве самоврядування, Чернівецька область.

Постановка проблеми. Наскрізним завданням концептуальних засад реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади є створення розвинених та самодостатніх територіальних громад. Ратифікація Україною Європейської хартії місцевого самоврядування у 1997 році дала змогу розпочати формування дієвого місцевого самоврядування та через багато років реалізувала практичний процес децентралізації владних повноважень. Відповідно до пункту 1 Статті 3 Хартії від 15 жовтня 1985 року місцеve самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення. (European Charter, 2017). Проте, наближення інституту влади до суспільства та передача повноважень і ресурсів на місця окрім розширення можливостей для органів місцевого самоврядування створило також низку завдань та відповідальність за формування перш за все фінансово спроможних громад.

У широкому розумінні фінансова спроможність територіальної громади враховує її можливості забезпечувати належний рівень задоволення потреб її членів, здатність вирішувати весь комплекс своїх соціальних та економічних проблем і залежить як від тих доходів, що акумулюються безпосередньо в бюджеті громади, так і від надходжень грошових коштів іншим суб'єктам (вхідних потоків грошових коштів на користь суб'єктів господарювання і домогосподарств) на території громади, які потенційно можуть бути використані для різних цілей соціально-економічного розвитку громади загалом, бізнесу та населення, що проживає на її території (Sember et al., 2015). Проте кожна територіальна громада має різну кількість та склад населення, територію, природні ресурси, розвиток та напрям економічної діяльності тощо, а, отже, і різні можливості, в тому числі і фінансові.

Важливий внесок у теоретичні аспекти дослідження розвитку територіальних громад та їх фінансового розвитку зробили В. Ніколенко, С. Свешніков, В. Юрченко, В. Крижановський (Nikolenko et al., 2016), Н. Наталенко (Natalenko, 2016), А. Пелехатий (Pelekhatyy, 2016), А. Буряченко (Buryachenko & Filimoshkina, 2018), І. Луніна (Lunina, 2016) та інші. Чималий вклад було здійснено науковцями Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України на чолі з В. Кравців та І. Сторонянською, які розробили методичний підхід до оцінювання ефективності механізмів фінансової децентралізації на рівні регіонів, районів, міст та територіальних громад (Kravtsiv & Storonyanska, 2020).

За сприяння Програми Ради Європи «Децентралізація і територіальна консолідація в Україні» команда науковців у складі Г. Борща, В. Вакуленко, Н. Гринчук, Ю. Дехтяренко,

О. Ігнатенко, В. Куйбіди, А. Ткачука, В. Юзефовича видано навчальний посібник «Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг» у якому було розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади та проаналізовано особливості формування, використання та розвитку в тому числі фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади (Borshch et al., 2017).

Важливі спроби здійснити оцінку окремих фінансових показників бюджетів ОТГ України було проведено експертами Програми «U-LEAD з Європою» та SKL International – В. Венцелем, І. Герасимчуком та І. Оніщуком (Decentralization, 2020). Також в останні роки з'являються дослідження фінансової спроможності окремих населених пунктів, чи, наприклад, обласних центрів України (Joint Action Center, 2021).

Враховуючи значну кількість наукових напрацювань вітчизняних вчених варто зауважити, що динамічний розвиток децентралізаційних процесів, який у 2020 році забезпечив завершення формування нового адміністративно-територіального устрою базового рівня, сформував актуальним питання оцінки фінансового розвитку територіальних громад.

Мета статті. Оцінка рівня фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області на основі аналізу окремих показників, що характеризують їх фінансовий розвиток.

Методика дослідження та дані. Кабінетом Міністрів України у 2015 році постановою «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» було сформовано положення про спроможні територіальні громади, як територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання (приєднання до об'єднаної територіальної громади) здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці (Cabinet of Ministers of Ukraine resolution, 2015). Серед 5 критеріїв оцінювання, за якими здійснювалась оцінка спроможності громад було лише 2, що характеризували фінансовий розвиток громади – індекс податкоспроможності та частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади.

Такі законодавчі ініціативи створили передумови до розвитку досліджень та пошуку методологічних підходів обрахунку та визначення фінансової спроможності, як ключового елемента загального розвитку територіальних громад. У подальші роки за підтримки Програми «U-LEAD з

Європою» та проекту SKL International експертами Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні (Minregion, 2018a) було здійснено оцінку фінансової спроможності ОТГ України в розрізі областей за 4 основними показниками: власні доходи на 1-го мешканця; рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах); питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансфертів з державного бюджету); капітальні видатки на 1-го мешканця. За кожним з 4 показників та чи інша територіальна громада того чи іншого регіону отримувала рейтинг, що характеризував її місце серед усіх громад України, а загальна оцінка фінансової спроможності визначалась як загальний рейтинг, який формувался відповідно до суми рейтингів за зазначеними показниками. Така методика формує достатнє уявлення про рейтинговість територіальних громад, що дає можливість порівняти їх між собою як за кожним окремим показником, так і за загальним місцем фінансової спроможності громади серед всіх ОТГ України, проте, на нашу думку, відсутність порівняння із середньоукраїнським значенням за тим чи іншим критерієм є суттєвим недоліком такої оцінки, адже не дозволяє сформуванню розуміння дійсної «успішності» фінансового розвитку громад. До того ж обмеженість фінансових показників, за якими проводилось дослідження, значною мірою впливає на об'єктивність будь-яких підсумкових характеристик та висновків.

Міністерство розвитку громад та територій спільно з представниками всеукраїнських асоціацій, експертами міжнародних організацій та експертами з фінансових питань Офісу підтримки реформи децентралізації при Мінрегіоні у 2021 році розробили проект Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (Decentralization. Estimation of the level..., 2021), відповідно до якого фінансова спроможність територіальних громад розраховується за 8 ключовими показниками, що характеризують її рівень спроможності. Діапазон значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0,5 до 1. Окремі показники містять пороговий (критичний – мінімальний або абсолютно низький рівень значення того чи іншого показника територіальної громади) ступінь та мають значення критерію 0,1. Кожен показник є коефіцієнтом, що визначає значення індикатора в порівнянні з аналогічним середнім показником по всіх територіальних громадах відповідної категорії (середні показники окремо по міських, селищних та сільських територіальних громадах) (Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, 2021). Проте, відсутність єдиної форми оприлюднення офіційних даних громад України, в тому числі їх фінансових показників, оновлення інформаційних публікацій, в тому числі паспортів окремих ТГ робить, на даному етапі, неможливим аналіз за всіма запропонованими показниками.

Для оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області нами було обрано 10 показників, що характеризують фінансовий розвиток територіальних громад з Порталу спроможності громад (серед яких 5 – із методичних рекомендацій) (Community Capacity Portal, 2021), що був створений Міністерством розвитку громад та територій України, та використано відповідно до запропонованої методології (таблиця 1). Також, вважаємо, що визначення фінансової спроможності за окремими сформованими групами міських, селищних та сільських територіальних громад, значення критеріїв яких обраховується відповідно до аналогічного середнього показника відповідної групи, в даному дослідженні є недоцільним, адже відображає лише внутрішньокатегорійний розвиток будь-якої територіальної громади, що натомість унеможливорює розуміння загальної спроможності громади, як базової ланки адміністративно-територіального устрою України без поділу на окремі класи. Тому, значення кожного показника пропонуємо порівнювати з аналогічним середньоукраїнським показником по всіх територіальних громадах.

Відповідно до визначеного значення інтегрального індикатора рівень розвитку потенціалу територіальної громади визначається як:

- високий - величина індикатора більше 1,3;
- оптимальний - величина індикатора в межах від 1,15 до 1,3;
- задовільний - величина індикатора в межах від 0,85 до 1,15;
- помірний - величина індикатора в межах від 0,7 до 0,85;
- низький - величина індикатора в межах від 0,55 до 0,7;
- критичний - величина індикатора менше 0,55. (Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, 2021).

Виклад основного матеріалу. Показник *доходів загального фонду* в розрахунку на 1 мешканця вказує на співвідношення обсягу доходів загального фонду без урахування трансфертів до кількості жителів відповідної громади (Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, 2021), тобто дозволяє побачити можливості територіальної громади у забезпеченні потреб її жителів саме за рахунок власних (внутрішніх) доходів, що надходять до бюджету громади. В середньому на одного мешканця громади Чернівецької області припадає 562,53 грн доходів загального фонду, що більш ніж у 2 рази менше, ніж ідентичний показник розрахований по Україні – 1145,13 грн на 1-го жителя громади. Найвищі значення у регіоні характерні для двох міських громад – Чернівецької та Новодністрівської, що єдині перевищують середньоукраїнський показник – 1598,8 та 1227,3 грн на 1-го мешканця відповідно. Ще однією громадою, показник якої перевищує 1000 грн доходу на одну особу є Магальська (1024,9 грн). Решта 49 громад Чернівецької області характеризуються значно нижчими показниками, а найгірша ситуація простежується у Банилівській,

Таблиця 1

Показники фінансової спроможності територіальних громад, критерії оцінювання та їх значення

№	Показник	Критерії оцінювання	Значення критерію
1	Доходи загального фонду на 1-го мешканця (грн)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
		менше 10% від сер. по Україні	0,1 – критичний рівень
2	Видатки загального фонду на 1-го мешканця (грн)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
3	Капітальні видатки на 1-го мешканця (грн)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
4	Рівень дотаційності бюджетів (%)	менше -30%	1,5 – високий рівень
		-15% – -30%	1,3 – оптимальний рівень
		15% від 0% (0% – відсутність базової та реверсної дотації)	1,0 – задовільний рівень
		15% – 30%	0,7 – помірний рівень
		30% – 50%	0,5 – низький рівень
		понад 50%	0,1 – критичний рівень
5	Індекс податкоспроможності (2020)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
6	Частка заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету (%)	менше 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		-15% – -50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		+15% – 50%	0,7 – помірний рівень
		понад 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
7	Частка витрат на оплату праці загально державних функцій (місцеве самоврядування) від дохідної частини бюджету загального фонду (%) (за I півріччя 2021 року)	менше 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		-15% – -50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		+15% – 50%	0,7 – помірний рівень
		+50% – 80%	0,5 – низький рівень
		понад 80% від сер. по Україні	0,1 – критичний рівень
8	Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня (грн)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – 50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень

Показники фінансової спроможності територіальних громад, критерії оцінювання та їх значення

№	Показник	Критерії оцінювання	Значення критерію
8	Видатки на загальну середню освіту на 1-го учня (грн)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – 50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
9	Надходження єдиного податку грн/на 1 жителя (2020 рік)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень
10	Надходження плати за землю грн/на 1 жителя (2020 рік)	понад 50% від сер. по Україні	1,5 – високий рівень
		+15% – +50%	1,3 – оптимальний рівень
		+/-15% від сер. по Україні	1,0 – задовільний рівень
		-15% – -50%	0,7 – помірний рівень
		менше 50% від сер. по Україні	0,5 – низький рівень

Складено авторами, використовуючи за основу методологію проєкту методичних рекомендацій щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, 2021)

Сучевенській та Петровецькій територіальних громадах доходи загального фонду на 1-го мешканця яких становлять менше 300 грн у кожній.

Показник *видатків загального фонду* на 1-го мешканця характеризує те, скільки грошей місцева влада може витратити щорічно у розрахунку на кожного жителя громади без коштів спеціального фонду (Joint Action Center, 2021). Середній показник видатків загального фонду на 1-го мешканця територіальної громади Чернівецької області становить 1500,94 грн, що є нижчим, ніж середньо український – 1750,82 грн. Найвищі значення характерні для Хотинської (2176,5 грн на 1-го мешканця) Селятинської та Вижицької територіальних громад, натомість, найнижчий показник в Веренчацькій, Ставчанській та Ванчиковецькій ТГ.

Одним із найважливіших фінансових індикаторів розвитку будь-якої територіальної громади є показник *капітальних видатків* на 1-го мешканця. За наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету» капітальні видатки визначаються як видатки, які спрямовуються на придбання основного капіталу (обладнання і предметів довгострокового користування), необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо), на капітальні інвестиції, капітальний ремонт; на створення державних запасів і резервів; на придбання

капітальних активів; невідплатні платежі, компенсацію втрат, пов'язаних з пошкодженням основного капіталу (Order of the Ministry of Finance of Ukraine, 2012), тобто це ті надходження, що безпосередньо використовуються на розвиток громади. Капітальні видатки на 1-го мешканця територіальної громади регіону у 5 разів нижче середньо українського показника – 15,52 грн (показник по Україні – 74,89 грн на 1-го мешканця громади). Найвищі показники характерні для територіальних громад Чернівецького району – вдвічі вищі за середньоукраїнське співвідношення капітальних видатків місцевого бюджету до кількості мешканців ТГ у Великокучурівській громаді – 140,2 грн на 1-го мешканця, також до трійки лідерів входять Волоківська та Чернівецька ТГ. У 18 територіальних громадах регіону капітальні видатки взагалі відсутні.

Індекс податкоспроможності є коефіцієнтом, який визначає рівень податкоспроможності відповідного місцевого бюджету у порівнянні з аналогічним середнім показником по всіх зведених місцевих бюджетах України у розрахунку на одну людину (Minregion, 2018b). Середнє значення індексу податкоспроможності територіальних громад України – 0,77, що вдвічі перевищує ідентичний показник по ТГ Чернівецької області – 0,34. Найбільш податкоспроможними є місцеві бюджети міських територіальних громад – Новодністровської (1,17), Чернівецької та Заставнівської – 1,09 та 0,79 відповідно. Найнижчі показники характерні для Петровецької,

Кам'янської, Ванчиковецької та Топорівської територіальних громад – 0,16 і нижче.

За значенням індексу податкоспроможності обраховується *рівень дотаційності бюджетів*. Місцеві бюджети отримують базову дотацію, якщо рівень індексу податкоспроможності є нижчим значення 0,9 від середнього показника по Україні (у розмірі 80 відсотків суми, необхідної для досягнення значення індексу 0,9). Для місцевих бюджетів з індексом податкоспроможності від 0,9 до 1,1 вирівнювання не здійснюється (не надається базова і не перераховується реверсна дотація). Із бюджетів громад, в яких індекс податкоспроможності перевищує 1,1, вилучаються кошти до державного бюджету (реверсна дотація) в обсязі 50 відсотків від суми, що перевищує значення індексу податкоспроможності 1,1 (Minregion, 2018). Середня дотаційність бюджетів територіальних громад Чернівецької області становить 40,8%, що майже втричі перевищує середньоукраїнське значення цього ж показника – 15,57%. З усіх ТГ регіону лише Новодністровська міська територіальна громада характеризується реверсною дотацією (індекс податкоспроможності перевищує значення 1,1), а рівень ротаційності становить -2,1%. В межах 0,9 – 1,1 знаходиться значення індексу податкоспроможності Чернівецької міської ТГ, тому її рівень дотаційності становить 0. Решта територіальних громад перебувають на базовій дотації (індекс податкоспроможності нижче 0,9), а найвищу частку дотацій до доходів загального фонду місцевого бюджету без урахування коштів з міжбюджетних трансфертів мають Сучевенська, Банилівська та Петровецька громади – понад 60% у кожній.

Частка заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету. Індикатор показує частку проведених із загального фонду місцевого бюджету видатків на заробітну плату з нарахуваннями у видатках загального фонду місцевого бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів, які перераховані з бюджету ТГ до інших бюджетів (Joint Action Center, 2021). Даний показник характеризує фактичне «проїдання» коштів населенням територіальної громади. Середнє значення частки заробітної плати у видатках загального фонду місцевого бюджету територіальних громад Чернівецької області на 6,76% перевищує середньо українське значення. В першій п'ятірці з найнижчими показниками знаходяться міські територіальні громади регіону – Новодністровська (82,5%), Хотинська (81,8%), Заставнівська (81,5%), Сокирянська (81%) та Чернівецька (66,8%), тоді як найвищі значення характерні для сільських територіальних громад – Петровецької (96,4%), Усть-Путильської (97,4%) та Кадубовецької (97,9%).

Частка витрат на оплату праці загальнодержавних функцій (міське самоврядування) від дохідної частини бюджету загального фонду. Даний індикатор показує співвідношення видатків на утримання апарату управління,

проведених за рахунок коштів загального фонду місцевого бюджету, до кількості мешканців ТГ обласного центру. Цей індикатор відстежує «вартість» управлінського апарату ТГ – скільки кожному мешканцю громади коштує утримувати всіх місцевих чиновників. (Joint Action Center, 2021). Середнє значення цього показника по територіальних громадах Чернівецької області перевищує середньоукраїнське значення – 22,8% проти 16,9%. Найбільше коштів у відсотковому співвідношенні із дохідної частини бюджету на утримання апарату місцевого самоврядування витрачають у Кадубовецькій, Лівинецькій, Карапчівській та Горішньошеровецькій територіальних громадах – понад 41% у кожній. Найнижчі значення характерні для Чернівецької (9,5%), Сторожинецької (10,78%) та Красноільської (11,03%) ТГ.

Видатки на загальну середню освіту є важливим індикатором розвитку територіальної громади, адже підтримка та розвиток галузі освіти, підвищення якості навчання, підвищення рівня знань та вмінь учнів, а також створення широких можливостей для їх майбутнього наукового та трудового зростання – це стратегічний напрямок національного розвитку будь-якої держави. Станом на 2020 рік в середньому на 1-го учня, що здобуває загальну середню освіту у Чернівецькій області видатки становлять 7964,4 грн, що є значно нижче ніж в середньому на одну громаду України – 9364,1 грн. Найвищі показники у регіоні характерні для територіальних громад Дністровського району – у Хотинській, Лівинецькій та Кельменецькій ТГ витрати на загальну середню освіту 1-го учня перевищують 10 000 грн, що перевищує середньо український показник, який становить 9364,05 грн. Найнижчі показники у Веренчацькій (5997,1 грн на 1-го учня), Кам'янецькій та Чернівецькій територіальних громадах – 5592,6 грн та 5197,6 грн на 1-го учня громади відповідно.

Єдиний податок є однією із головних складових доходів місцевих бюджетів територіальних громад, що якнайкраще характеризує активність підприємницької діяльності в межах кожної конкретної територіальної громади. В середньому на 1-го мешканця територіальної громади Чернівецької області надходить 379,9 грн єдиного податку, що є значно нижчим, ніж середньо українське значення – 598,5 грн на 1-го мешканця. Найвищий показник надходження єдиного податку на 1-го мешканця характерний для Топорівської територіальної громади 965,11 грн, а у першу трійку також входять Чернівецька міська та Вікнянська сільська громади із показниками 914,87 грн та 693,44 грн на 1-го жителя відповідно. Загалом п'ять територіальних громад Чернівецької області мають показник вищий, ніж середньо український, натомість, найнижчі показники у регіоні притаманні Чудейській, Петровецькій та Красноільській сільським громадам Чернівецького району єдиний податок у яких становить менше 131 грн на 1-го жителя.

Надходження плати за землю. Відповідно до статті 206 Земельного кодексу України використання

землі в Україні є платним (Land Code of Ukraine, 2002). В підпункті 14.1.147 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України уточнюється, що плата за землю – це обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку або орендної плати (Tax Code of Ukraine, 2011). Надходження від користування землею забезпечили понад десяту частину усіх доходів місцевих бюджетів, дві третини з якої сформовано за рахунок державних та комунальних земель в оренді (The Price of the State, 2019) тому, відповідно, виступає важливим джерелом формування доходів бюджетів територіальних громад. На 1-го мешканця територіальної громади України від плати за землю надходить 690 грн, що більш ніж у двічі перевищує ідентичний показник у Чернівецькій області – 309,2 грн на 1-го мешканця громади. Найвищими значеннями у регіоні характеризуються Лівинецька та Чернівецька ТГ – понад 600 грн на 1-го жителя у кожній, натомість, у Кам'янецькій та Острицькій громадах даний показник не перевищує 100 грн на 1-го жителя.

Результати розрахунку найбільш важливих фінансових показників, що характеризують фінансовий розвиток територіальних громад Чернівецької області дозволили здійснити оцінку їх рівня фінансового розвитку.

Територіальною громадою **оптимального рівня фінансового розвитку** (величина індикатора в межах від 1,15 до 1,3) у Чернівецькій області є лише одна – Чернівецька (1,17) (Рис. 1). Територіальна громада, що сформувалася в межах міста Чернівці – обласного центру регіону, характеризується найвищими значеннями індексів майже всіх складових, що характеризують фінансовий розвиток і знаходиться поза трійкою лідерів лише за показниками видатків загального фонду на одного мешканця (16 місце) та

видатках на загальну середню освіту на 1-го учня (52 місце). Переваги «столичності» міста Чернівці виражені значним економічним розвитком, зручністю та рентабельністю ведення малого та середнього бізнесу, наявністю відповідного інфраструктурно-логістичного забезпечення та характеризуються стійкою інвестиційною привабливістю в порівнянні з іншими адміністративно-територіальними одиницями регіону, що, відповідно, виражається перш за все достатньою фінансовою спроможністю громади.

До територіальних громад із **задовільним рівнем фінансового розвитку** (величина індикатора в межах від 0,85 до 1,15) належать Хотинська (0,91) та Новодністровська (0,91). Вони характеризуються високими показниками індексу податкоспроможності та, відповідно, низьким рівнем дотаційності бюджетів та разом із Чернівецькою міською територіальною громадою оптимального рівня фінансового розвитку посідають найвищі позиції за обома зазначеними показниками (таблиця 2), що безпосередньо відображає їх порівняну економічну незалежність та стабільність розвитку в протиставлення іншим територіальним громадам регіону. Натомість, Новодністровська та Хотинська територіальні громади характеризуються високими частками витрат на оплату праці загальнодержавних функцій – 37 та 20 місця відповідно, а за видатками на загальну середню освіту на 1-го учня Новодністровська громада посідає одне із останніх місць у регіоні – 45-те.

Помірним рівнем фінансового розвитку характеризуються 19 територіальних громад Чернівецької області (величина індикатора в межах від 0,7 до 0,85), що входять до складу Чернівецького (Новоселицька, Вікнянська, Юрковецька, Магальська, Заставнівська, Волоківська, Кострижівська, Неполковоцька, Кіцманська, Мамаївська,

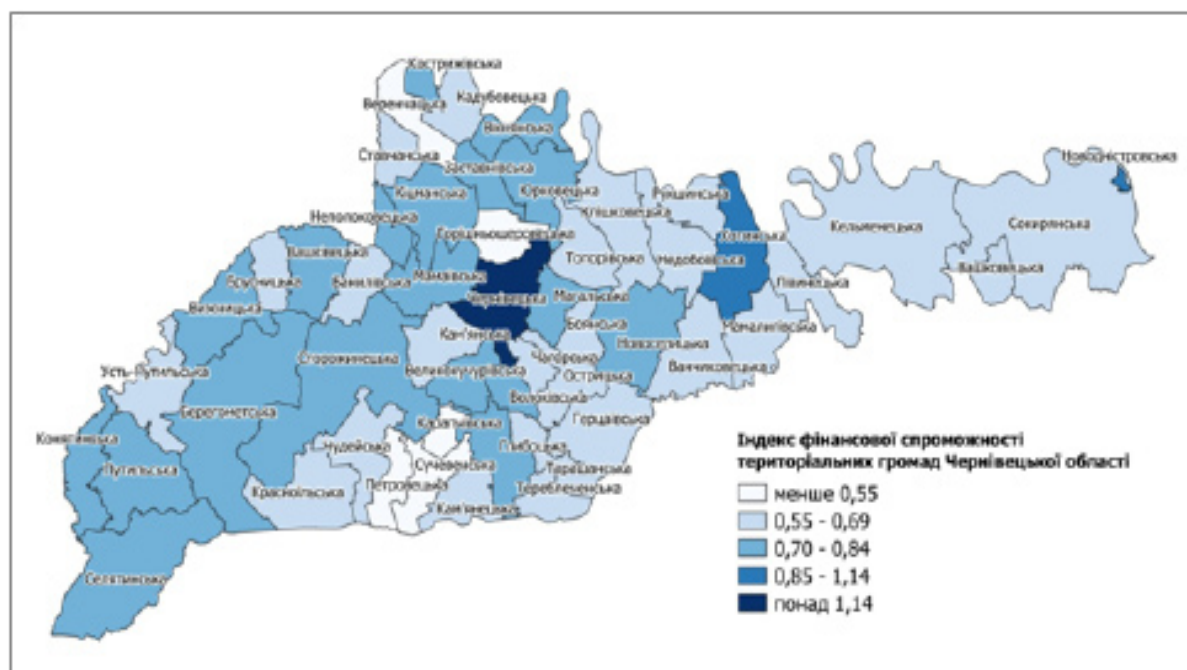

Рис. 1. Індекс територіальної спроможності фінансових громад Чернівецької області

Таблиця 2

Окремі показники територіальних громад Чернівецької області задовільного рівня фінансового розвитку

Територіальна громада	Рівень дотаційності бюджетів (місце)	Індекс податкоспроможності (місце)	Інтегральний індикатор рівня фінансового розвитку потенціалу (місце)
Чернівецька	-2,1% (2)	1,09 (2)	1,17 (1)
Новодністровська	0% (1)	1,17 (1)	0,91 (2)
Хотинська	17,2 (4)	0,6 (4)	0,91 (2)

Джерело: розрахунки авторів

Таблиця 3

Інтегральні індикатори територіальних громад Чернівецької області низького рівня розвитку

Район	Громада	Інтегральний індикатор фінансового розвитку
Дністровський	Сокирянська міська	0,67
	Вашковецька сільська	0,69
	Кельменецька селищна	0,66
	Лівинецька сільська	0,65
	Мамалигівська сільська	0,69
	Рукшинська сільська	0,63
	Недобоївська сільська	0,66
	Клішковецька сільська	0,62
Чернівецький	Ванчиковецька сільська	0,56
	Топорівська сільська	0,61
	Боянська сільська	0,65
	Острицька сільська	0,66
	Герцаївська міська	0,69
	Кадубовецька сільська	0,57
	Чагорська сільська	0,66
	Тарашанська сільська	0,61
	Ставчанська сільська	0,59
	Кам'янська сільська	0,57
	Кам'янецька сільська	0,57
	Тереблеченська сільська	0,64
	Красноільська селищна	0,63
	Чудейська сільська	0,60
Вижницький	Банилівська сільська	0,60
	Брусницька сільська	0,59
	Усть-Путильська сільська	0,67

Джерело: розрахунки авторів

Великокучурівська, Глибоцька, Сторожинецька громади) та Вишнівського (Вашківська, Вишнівська, Берегометська, Конятинська, Путильська, Селятинська громади) районів. Характерною особливістю даної групи є незначні розбіжності у фінансовому розвитку в залежності від того, який населений пункт є центром тієї чи іншої територіальної громади – село, селище чи місто. Так, середнє значення інтегрального індикатора рівня фінансового розвитку сільських та селищних територіальних громад регіону становить 0,76, тоді як міських – 0,79. Незважаючи на доволі посередній рівень фінансового розвитку в порівнянні з іншими громадами регіону всі територіальні громади даної групи характеризуються вкрай низькими значеннями за цілим рядом ключових показників. Індекс податкоспроможності територіальних громад групи, окрім Заставніської ТГ, де він складає становить 0,79 із визначеним значенням критерію – 1, коливається в межах 0,18 – 0,6, що формує значення критеріїв помірного та низького рівня – 0,7 та 0,5 відповідно. Обсяг базової дотації від загальної суми доходів загального фонду бюджету є найнижчим у Заставніської громади та складає 8,4% (значення критерію – 1), тоді як у решти громад виділеної групи коливається в межах від 18,6% до 49,2%, (значення критеріїв - 0,5 – 0,7). Навпаки, якщо середньо статистична громада регіону на оплату праці органів місцевого самоврядування витрачає 22,8% коштів від дохідної частини бюджету загального фонду, що виражається відповідним середнім значенням індикатора 0,77, то територіальні громади помірного рівня фінансового розвитку витрачають в середньому лише 16,8% коштів (середнє значення індикатора – 1), що є навіть нижчим ніж середньоукраїнський показник – 16,9%.

Більша частина територіальних громад регіону належить до групи **низького рівня фінансового розвитку** (величина індикатора в межах від 0,55 до 0,7). Територіальні громади сформованої групи характеризуються значними диспропорціями (таблиця 3). Так, єдиними міськими громадами групи низького рівня фінансового розвитку є Герцаївська та Сокирянська, що водночас є найбільш фінансово спроможними серед інших громад 25 громад групи, інтегральний індикатор яких становить 0,69 та 0,67 відповідно. Середнє значення даного показника серед селищних територіальних громад – 0,65, а сільських – 0,62.

Більшість територіальних громад виділеної групи мають низький рівень податкоспроможності та дотаційності, а помірним рівнем за двома показниками характеризується лише Сокирянська міська громада, натомість, у 12 громадах частка дотаційних ресурсів з державного бюджету перевищує 50% від загальної суми доходів бюджету конкретної територіальної громади, що вказує на критичний рівень індикатора. Доходи загального фонду помірного рівня притаманні лише Сокирянській, Кельменецькій та Боянській громадам, значення ж індикатору всіх інших територіальних громад зазначеної групи дорівнює 0,5. Незважаючи на те, що в цілому по Україні капітальні видатки місцевих бюджетів за сім років реформи децентралізації зросли на понад 60% (Decentralization. Capital expenditures of local budgets..., 2021) лише серед територіальних громад низького рівня фінансового розвитку Чернівецької області в 13 громадах таке фінансування напрямків їх безпосереднього розвитку в досліджуваний період взагалі відсутнє і лише в Герцаївській громаді досягає помірного значення індикатора. Навпаки,

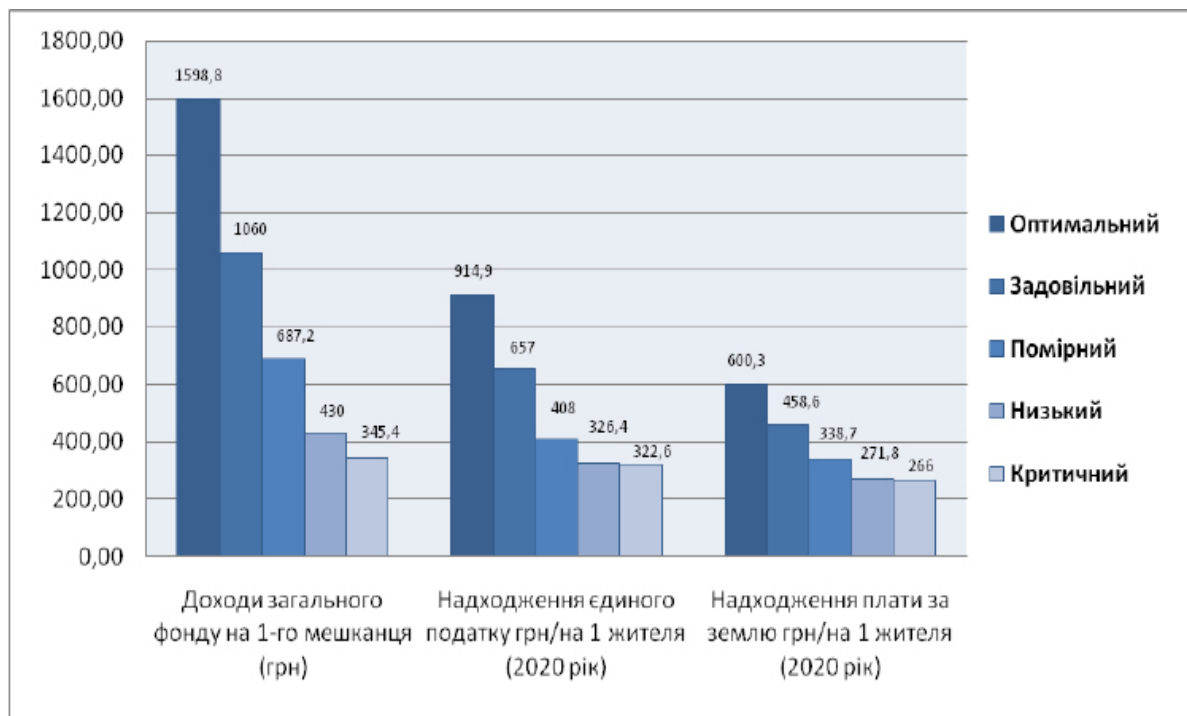

Рис. 2. Окремі показники територіальних громад Чернівецької області всіх рівнів фінансового розвитку

за показником видатків на загальну середню освіту на 1-го учня територіальні громади групи характеризуються кращою ситуацією, ніж в цілому по регіону – 8285,6 грн на 1-го учня громади групи проти 7964,4 грн на 1-го учня громади Чернівецької області, а в 7 громадах значення даного показника перевищує середнє по Україні.

До групи **критичного рівня фінансового розвитку** (величина індикатора менше 0,55) увійшли 5 територіальних громад регіону: Веренчацька, Карапчівська, Сучевенська, Горішньошеровецька та Петровецька, що характеризуються найнижчими абсолютними значеннями за всіма фінансовими показниками. Так, доходи загального фонду всіх громад групи менше 50% від середнього значення по Україні і становлять 345,4 грн на 1-го мешканця територіальної громади. Також, зазначеним територіальним громадам притаманні найнижчі показники надходження єдиного податку та плати за землю на 1-го жителя – 322,6 та 266 грн відповідно, що вказує на неспроможність громад критичного рівня фінансового розвитку на даному етапі генерувати значну частку коштів без дотаційних запозичень від держави (Рис. 1).

Власне, підтвердженням цьому є той факт, що індекс податкоспроможності всіх 5 громад групи не перевищує значення 0,22, тому, відповідно, всі вони характеризуються критичним рівнем дотаційності бюджетів – частка коштів, що надходить до територіальних громад групи у вигляді базової дотації коливається в межах від 51,8% до 62,1%.

Висновки. Шлях до фінансової автономії об'єднаних територіальних громад є складним та багатограним процесом, успіх якого залежить як від вдалих впроваджень органів місцевого самоврядування, реалізації дієвої стратегії розвитку громади, що виражатиметься її економічним та соціальним зростанням, так і від вчасних законодавчих ініціатив вищих органів державної влади.

Результати дослідження фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області вказують як на їх значне відставання за ключовими фінансовими показниками від середньоукраїнських значень, так і на значні внутрішні диспропорції між громадами регіону. Важливими напрямками покращення економічного становища територіальних громад регіону вбачаємо:

- міжмуніципальне співробітництво, як основу співпраці між територіальними громадами, що формує тісні взаємозв'язки на загально вигідних умовах та які направлені на розвиток якості життя населення громад, що взаємодіють. Діяльність в межах міжмуніципального співробітництва дає можливість територіальним громадам низького рівня фінансового розвитку зростати та створювати нові можливості та напрямки розвитку у кооперації із більш розвиненими громадами, переймати

та використовувати вдалі практики реалізації різнопланових проєктів та реалізовувати ті цілі та завдання, виконання яких було б неможливим без такого роду співпраці. Об'єднання територіальних громад задля досягнення спільної мети формує потужний розвиток всього регіону та України в цілому. Так, ОТГ Чернівецької області, в межах яких протікає річка Дністер, в рамках Форуму “DNIESTER CANYON” (Khmelnysky Regional Council, 2021) підписали договір міжмуніципального співробітництва із придністерськими територіальними громадами інших регіонів (Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької та Одеської областей), основні засади якого спрямовані, як на використання значного природно-ресурсного потенціалу території та створення потужного туристичного ядра притягання, так і на поліпшення екологічної ситуації регіону загалом.

- фандрайзинг, як ключовий інструмент залучення позабюджетних ресурсів перш за все для реалізації неприбуткових внутрішньогромадних проєктів соціального спрямування. Низькі доходи та значна дотаційність бюджетів, що характерні для більшості територіальних громад Чернівецької області значно гальмують їх розвиток, адже більшість коштів просто «проїдаються», що у свою чергу унеможливорює запровадження заходів, направлених на покращення якості життя населення. Політика громад, направлена на пошук джерел фандрайзингу – грантів, спонсорської та благодійної допомоги в тому числі від міжнародних фондів та донорів, створює умови розширення можливостей реалізації проєктів місцевого значення, досягнення успіхів у яких вказує на ефективну діяльність органів місцевого самоврядування.

- промоцію, як комплекс заходів, направлених на створення позитивного іміджу тієї чи іншої територіальної громади, привабливості для інвестицій, економічної діяльності, відпочинку тощо. Суперництво міст, регіонів і країн за ресурси перетворює їх із географічних одиниць у повноцінні товари, що мають свою цінність, властивості, вартість. Тому в територіях сформувалася потреба мати відмінну ідентичність і вміло про неї розповідати (PLEDDG, 2019). Чернівецька область володіє значним ресурсним потенціалом, вдалиий розвиток, використання та паралельний брендинг окремих елементів якого дозволить отримати нові можливості розвитку територіальних громад.

Фактор фінансової самодостатності та розвитку кожної громади є одним із головних показників високого рівня життя її мешканців, тому вдале стратегічне планування і реалізація комплексу заходів на покращення фінансової спроможності повинно стати ключовим завданням органів місцевого самоврядування територіальних громад.

References:

- Borshch, H. A., Vakulenko, V. M., Hrynychuk, N. M., Dekhtyarenko, Yu. F., Ihnatenko O. S., Kuybida, V. S., Tkachuk, A. F., & Yuzefovych, V. V. (2017). *Resource Provision of the United Territorial Community and its Marketing: Textbook*. Kyiv [In Ukrainian]. [Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навчальний посібник / [Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Юзефович]. Київ: 2017. 107 с.]
- Buryachenko, A., Filimoshkina, I. (2018). Fiscal decentralization and financial capacity of local self-government in Ukraine. *Finance of Ukraine*, 5, 56–68. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_5_6 [In Ukrainian]. [Буряченко А. Є., Філімошкіна І. О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні // Фінанси України. 2018. № 5. С. 56–68. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_5_6.
- Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution. (2015). *About the approval of the Methodology of formation of capable territorial communities*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#n157> [In Ukrainian]. [Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад / Постанова КМУ №214 від 8 квітня 2015 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#n157>]
- Community Capacity Portal. (2021). Retrieved from: <https://ais.tdukr.com/> [In Ukrainian]. [Портал спроможності громад. Режим доступу: <https://ais.tdukr.com/>]
- Decentralization. (2020). *Estimation of financial indicators of budgets of 872 amalgamated territorial communities: rating for 9 months of 2020*. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/12952> [In Ukrainian]. [Оцінка фінансових показників бюджетів 872 ОТГ: рейтинг за 9 місяців 2020 року/Децентралізація. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12952>]
- Decentralization. (2021). *Capital expenditures of local budgets for seven years of reform increased by more than 60%* Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/13783> [In Ukrainian]. [Капітальні видатки місцевих бюджетів за сім років реформи зросли на понад 60%. 2021. /Децентралізація. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/13783>]
- Decentralization (2021). *Estimation of the level of financial capacity of communities – guidelines (project)*. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/14022> [In Ukrainian]. [Оцінка рівня фінансової спроможності громад – методичні рекомендації (проект) /Децентралізація. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/14022>]
- European Charter of Local Self-Government (2017). Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-56-59_Kravchenko.pdf [In Ukrainian]. [Європейська хартія місцевого самоврядування, 57 с. Режим доступу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-56-59_Kravchenko.pdf]
- Joint Action Center. (2021). *Financial capacity of regional centers of Ukraine*. Retrieved from: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/finansova-spromozhnist-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny/> [In Ukrainian]. [Фінансова спроможність обласних центрів України / Центр спільних дій. Режим доступу: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/finansova-spromozhnist-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny/>]
- Joint Action Center. (2021). *Methodology for measuring the financial capacity of territorial communities of regional centers of Ukraine during 2018-2021 (9 months)*. Retrieved from: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/metodologiya-vymiryuvannya-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny-protyagom-2018-2021-9-misyatsiv-rokiv/> [In Ukrainian]. [Методологія вимірювання фінансової спроможності територіальних громад обласних центрів України протягом 2018-2021 (9 місяців) років / Центр спільних дій. Режим доступу: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/metodologiya-vymiryuvannya-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny-protyagom-2018-2021-9-misyatsiv-rokiv/>]
- Khmelnysky Regional Council. (2021). *Forum “DNISTER CANYON”: 33 Prydnisterska communities have signed an agreement on inter-municipal cooperation*. Retrieved from: <https://km-oblrada.gov.ua/forum-dniester-canyon-33-prydnisterski-gromady-pidpysaly-dogovir-pro-mizhmuni-czypalne-spivrobotnycztvo/> [In Ukrainian]. [Форум “DNISTER CANYON”: 33 придністерські громади підписали договір про міжмуніципальне співробітництво.2021 / Хмельницька обласна рада. Режим доступу: <https://km-oblrada.gov.ua/forum-dniester-canyon-33-prydnisterski-gromady-pidpysaly-dogovir-pro-mizhmuniczypalne-spivrobotnycztvo/>]
- Kravtsiv, V., & Storonyanska, I. (2020). *Territorial Communities in Terms of Decentralization: Risks and Mechanisms of Development: a monograph*. Lviv: SI “Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishny of NAS of Ukraine. 531 p. (Series “Problems of Regional Development”). [In Ukrainian]. [Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)]
- Land Code of Ukraine. (2002). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [In Ukrainian]. [Земельний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, с. 27. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>]
- Lunina, I. (2016). Budget decentralization in Ukraine in context European trends. *Collection of scientific works of*

the State University fiscal service of Ukraine, 2, 155–171. [In Ukrainian]. [Луніна І. О. Бюджетна децентралізація в Україні у контексті європейських тенденцій // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 2. С. 155–171].

Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine (2021). *Methodical recommendations for assessing the level of financial capacity of territorial communities*. [In Ukrainian]. [Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (проект) // Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 2021. 9 с.]

Minregion. (2018). *Estimation of financial capacity of 366 amalgamated territorial communities for 2017 (by regions)*. Retrieved from: [https:// decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/366.pdf](https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/366.pdf) [In Ukrainian]. [Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік (у розрізі областей) / Група фінансового моніторингу. Центральний офіс реформ при Мінрегіоні. Київ, 2018. 48 с. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/183/366.pdf>]

Minregion. (2018). *Financial capacity of budgets of perspective amalgamated territorial communities*, 32 p. [In Ukrainian]. [Фінансова спроможність бюджетів перспективних об'єднаних територіальних громад/ Центральний офіс реформ при Мінрегіоні. Київ, 2018. 32 с.]

Natalenko, N. (2016). *Finances and the budget of the united community (training module)*. Kyiv: ICC “Legal Status”, 72 p. [In Ukrainian]. [Наталенко Н.В. Фінанси та бюджет об'єднаної громади (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 72 с.]

Nikolenko, V., Sveshnikov, S. N., Yurchenko, V. V., & Kryzhanovsky, V. I. (2016). *Local Budgets as a Factor of Stability of Regional Development*. Kyiv. [In Ukrainian]. [Ніколенко В. Ю., Свешніков, С. М. Юрченко, В. В., Крижановський, В. І. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів. Київ, 2016. 41 с.]

Order of the Ministry of Finance of Ukraine (2012). *On approval of the Instruction on the application of the economic classification of budget expenditures and the Instruction on the application of the classification of budget lending*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12#Text> [In Ukrainian]. [Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету/Наказ МФУ №333 від 12 березня 2012 року/ Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12#Text>]

Pelekhaty, A. (2016). Financial capacity of amalgamated territorial communities in the conditions of decentralization: problems and ways to solve them. *Effective Economy*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5260> [In Ukrainian]. [Пелехатий А. О. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та шляхи їх вирішення // Ефективна економіка № 11, 2016. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5260>]

PLEDDG. (2019). *Branding and marketing of territories*, 58 p. Retrieved from: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2019/09/Case_Study_PLEDDG_Regional_BrandingMarketing_2019.pdf [In Ukrainian]. [Брендинг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних міст в Україні? Кейс-стаді. Досвід Проекту ПРОМІС. 2019. 58 с. Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2019/09/Case_Study_PLEDDG_Regional_BrandingMarketing_2019.pdf]

Sember, S., Chubar, O., & Mashiko, K. (2015). Theoretical approaches to defining of the nature of financial capacity and financial resources of a territorial community. *Regional Economy*, 77(3), 81–90. [In Ukrainian]. [Сембер С. В. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади / С. В. Сембер, О. Г. Чубарь, К. С. Машіко // Регіональна економіка. 2015. Вип. 77. № 3. С. 81–90.]

Tax Code of Ukraine (2011). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [In Ukrainian]. [Податковий кодекс України/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, с. 112. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>]

The Price of the State (2019). *How much did local budgets earn on land?* Retrieved from: <https://cost.ua/721-skilky-mistsevi-byudzhety-zarobyly-na-zemli/> [In Ukrainian]. [Скільки місцеві бюджети заробили на землі?/Ціна держави. Режим доступу: <https://cost.ua/721-skilky-mistsevi-byudzhety-zarobyly-na-zemli/>]